

UDK 811.163.6'366.52:811.131.1'366.52

Robert Grošelj

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

robert.groselj@ff.uni-lj.si

KONTRASTIVNO O JEZIKOSLOVNIH SPOLNIH KATEGORIJAH – SLOVENSKA IN ITALIJANSKA OSEBNA OBČNA IMENA ZA JAVNE FUNKCIJE

Prispevek obravnava jezikoslovne spolne kategorije v slovenščini in italijanščini, v prvi vrsti pri osebnih občnih imenih za nekatere javne funkcije (npr. *minister*, *ministra*, *il ministro*, *la ministra*). Oba jezika poznata imena moškega in ženskega slovničnega in leksikalnega spola; referenčni spol moških imen je širši, saj se lahko nanašajo na moške, moške in/ali ženske odnose, v italijanščini tudi le na ženske. Ujemanje kaže na vodilno vlogo slovničnega (in z njim prekrivnega leksikalnega) spola, čeprav lahko prevlada tudi referenčni, predvsem ko gre za spolno izključujoče kategorije kot pri analiziranih imenih za javne funkcije v italijanščini. Izbrane javne položaje so ženske lahko zasedale šele v 40. letih 20. stoletja, še danes so na teh položajih večinoma moški (izjema so sodnice), kar kaže na prevladujoč moški socialni spol.

Ključne besede: slovnični spol, leksikalni spol, referenčni spol, socialni spol, slovensko-italijanska kontrastivna analiza

The article analyzes linguistic gender categories in Slovene and Italian, with special emphasis on personal nouns denoting selected public offices (e.g., Slovene *minister*, *ministra*; Italian *il ministro*, *la ministra*). Both languages have grammatically and lexically feminine and masculine personal nouns; the referential gender of masculine nouns is wider, as they can refer to male and male and/or female referents, and in Italian, also exclusively to female referents. Agreement is controlled mainly by grammatical (and corresponding lexical) gender; referential gender can trigger agreement in the case of gender exclusive categories, as seen in the names for public positions in Italian. The public offices in question could be held by women only since the 1940s; men are still the predominant holders of these offices (judges being the exception), which indicates their prevailing male social gender.

Keywords: grammatical gender, lexical gender, referential gender, social gender, Slovene-Italian contrastive analysis

Jezikoslovna vprašanja, povezana s kategorijo spola, so številna in kompleksna, tudi zato, ker so prepletena s sociološkimi, kulturološkimi, psihološkimi, filozofskimi itn. vidiki, na kar opozarja bogata sodobna strokovna – jezikoslovna ali z jezikoslovjem povezana – literatura.¹

¹ Primerjalno- in tipološkojezikoslovno naj opozorim – ob temeljnem delu Corbett 1991 – npr. na diahrono študijo Luraghi 2011 o razvoju kategorije spola v indoevropsčini ter na zbirko *Gender Across Languages*, ki je posvečena jezikovnim manifestacijam spola v različnih jezikih (prim. Doleschal 2015 in Marcato-Thüne 2002 o spolu v slovenščini in italijanščini).

Prispevek skuša osvetliti le majhen del raznovrstne jezikoslovne problematike v zvezi s spolom, in sicer je njegov namen opozoriti na podobnosti in razlike v jezikoslovnih spolnih kategorijah (prim. Hellinger-Bussmann 2001; Motschenbacher 2010) pri osebnih občnih imenih v slovenščini in italijanščini, pri čemer je posebna pozornost namenjena imenom za izbrane javne funkcije (glej 2.2).

1 Jezikoslovne spolne kategorije

Sodobne jezikoslovne analize spola opisujejo jezikovni ustroj spola skozi t. i. univerzalne (tipološko prepoznavne) jezikoslovne kategorije spolne reprezentacije, ki jih M. Hellinger in H. Bussmann (2001) delita na slovnični, leksikalni, referenčni in socialni spol (prim. Motschenbacher 2010: 63–64).²

2 Slovnični spol

Slovnični spol je posebni sistem imenske klasifikacije v t. i. spolnih jezikih – samostalniku pripiše eno od običajno dveh ali treh kategorialnih vrednosti (moški /m./, ženski /ž./ in srednji /sr./ spol); slovnični spol naj bi bil odgovoren za ujemalne pojave, ko se spol odvisne jezikovne prvine (npr. člena, pridevnika, glagola) ravna po spolu nadrejene. V jezikih se pojavljajo tudi spolni podrazredi (živost, človeškost), slovnični spol pa lahko tudi izgine (kot pri angl. samostalniku; Hellinger-Bussmann 2001: 7; Motschenbacher 2010: 65).

2.1 V slovenščini ima kategorija slovničnega spola tri razrede – m., ž. in sr. (*korak, lipa, mesto*); spolni podkategoriji sta še živost (pri samostalnikih m. spola enakost tož. in rod. ed., npr. *vidim sošolca* proti *vidim stol*) in človeškost (pri zaimenski vrsti *kdo* proti *kaj*; Toporišič 2004: 266–267). V italijanščini se pojavljata dva slovnična spola, m. in ž. (*il pensiero* 'misel', *la sedia* 'stol'; Serianni 1991: 105–106).

V obeh jezikih je slovnični spol inherentna (delno ujemalna, prim. Toporišič 2004: 266) kategorija samostalnikov in samostalniških zaimkov ter ujemalna kategorija pridevnikov, pridevniških zaimkov, števnikov, deležnikov, v italijanščini tudi členov (pregledno, z drugačno terminologijo, za sln. Toporišič 1992: 289; za it. Gudmundson 2010: 23).

Pri osebnih občnih imenih v slovenščini in italijanščini slovnični spol običajno ustreza leksikalnemu spolu oz. zunajjezikovni kategoriji ženskosti oz. moškosti (več v 3), kar kaže na to, da ni popolnoma arbitraren (Motschenbacher 2010: 65), prim. sln. *žena, mož, učiteljica, učitelj*, it. sopomenski *la moglie, il marito, la maestra, il maestro*.

² H. Motschenbacher (2010: 62) omenjene kategorije pri osebnih imenih obravnava kot del diskurzivne materializacije – jezika kot prostora, v katerem lahko odkrivamo sledi diskurzov (pogledov na svet), od katerih so nekateri vkoreninjeni oz. dominantni, drugi bolj subverzivni.

Med slovničnim in leksikalnim spolom pa prihaja tudi do neujemanj: npr. sr. *dekle*, *fante* predstavljata osebi ž. oz. m. leksikalnega spola, m. *dekliček*, *punček* sta leksikalno ž. spola, ž. *copata* pa m. spola. Slovnični spol je lahko leksikalno nedoločen: ž. *oseba*, *priča*, *stranka*, m. *individuum*, *starš*, sr. *bitje* so leksikalno ž. ali m. spola (prim. Doleschal 2015: 338–340). Podobna neujemanja so tudi v italijanščini: npr. ž. *la recluta* 'rekrut', *la guardia* 'stražar' sta leksikalno praviloma m. spola, m. *il soprano* 'sopran', *il contralto* 'kontraalt' ž. spola, ž. *la celebrità* 'zvezda', *la persona* 'oseba', m. *l'individuo* 'posameznik' pa so leksikalnospolno nedoločeni (Moretti 2006: 69–74; Marcato-Thüne 2002: 201).

2.2 Za javne funkcije oba jezika poznata vzporedna imena m. in ž. slovničnega spola, prim. *predsednik*, *predsednica* – *il presidente*, *la presidente* (redko *presidentessa*); *minister*, *ministra* – *il ministro*, *la ministra* (redko *ministressa*); *senator*, *senatorka* – *il senatore*, *la senatrice*; *župan*, *županja* – *il sindaco*, *la sindaca* (redko *sindachessa*); *sodnik*, *sodnica* – *il giudice*, *la giudice* (redko *giudicessa*); *il magistrato*, *la magistrata*; *poslanec*, *poslanica* – *il deputato*, *la deputata* (redko *deputatessa*); *veleposlanik*, *veleposlanica* – *l'ambasciatore*, *l'ambasciatrice*; *svetnik*, *svetnica* – *l'assessore*, *l'assessora*. Za večino navedenih it. imen m. slovničnega spola velja, da se lahko nanašajo tudi na nosilke funkcij (Sabatini-Coletti 2011 tega ne navaja za *il senatore*, *il giudice*, *l'ambasciatore*), kar kaže na kompleksno razmerje med spolnimi kategorijami (Moretti 2006: 74–75; Kranjc-Ožbot 2013: 237; Marcato 2016: 365–366).

3 Leksikalni spol

Leksikalni spol lahko razumemo kot označitev – ne glede na kontekst – osebnega občnega imena s pomensko sestavino [moški] ali [ženski] (npr. *kralj*, *il re* in *kraljica*, *la regina*), pri čemer H. Motschenbacher (2010: 64) opozarja na binarno spolno konceptualizacijo kot izhodišče tovrstne označitve (delitev spolnega kontinuuma na dve makrokategoriji, ki se izključujeta, ne upošteva drugih spolnih razlik);³ prim. sicer še leksikalnospolno nedoločena imena tipa *oseba*, *la persona* (Hellinger-Bussmann 2001: 7–8).

3.1 Kot že omenjeno, se pri osebnih občnih imenih (prim. predvsem sorodstvene termine, nazive, plemiške naslove ter splošna ženska in moška poimenovanja; Motschenbacher 2010: 64) v slovenščini in italijanščini leksikalni in slovnični spol večinoma ujemata, prihaja pa tudi do neskladij (prim. **2.1**).

Slovničnospolno vzporedna (ž. in m.) imena so torej leksikalnospolno komplementarna – *profesorica*, *la professoressa* sta leksikalno ž., *profesor*, *il professore* pa m. spola. Slovnično m. imena pa imajo še dodaten »leksikalni in referenčni potencial« (Hellinger-Bussmann 2001: 9), so namreč, v prvi vrsti referenčno (več v **4**), tudi spolno nedoločena (m. ali ž.), mešana (m. in ž.) ali celo nekomplementarna (ž.), npr. *gospa*

³ Tudi pričujoči prispevek se problemsko omejuje na žensko-moško dihotomijo.

profesor.⁴ Tu lahko omenim, da je bila v primeru prestižnih (tradicionalno moških) poklicev in položajev v slovenskem časopisju in upravi raba slovnično m. imen za nosilke dokaj običajna v prvih desetletjih po 2. sv. vojni, kasneje pa je upadla (Doleschal 2015: 344, 359–361). V italijanščini je – kljub precejšnjim spremembam – takšna raba živa še danes (Moretti 2006: 75; Marcato 2016: 364–366; prim. socialni spol v 5).

Slovničnospolno vzporedna imena so lahko pomensko nekomplementarna: denotativno – npr. sln. *grof* 'plemič itn.', *grofica* 'plemkinja itn.' in 'grofova žena' (Bajec idr. 1998), enako it. *il conte*, *la contessa* (Sabatini-Coletti 2011); konotativno – npr. it. *il sindaco* 'župan' proti ironično, tudi slabšalno *la sindachessa* 'županja' (prim. pripono *-essa*; Kranjc-Ožbot 2013: 237; Marcato 2016: 365). Po Doleschal (2015: 345) so tovrstna ženska imena v slovenščini – za razliko od drugih slovanskih jezikov – slogovno nezaznamovana in nimajo slabšalne konotacije.

Med tvorjenkami m./ž. osebnih imen se poleg izpeljank tipa sln. *babica* – *babič-ar*, *senator* – *senator-ka*, *sodn-ik* – *sodn-ica*, it. *il post-ino* 'poštar' – *la post-ina* 'poštarka', *il sena-tore* – *la sena-trice*, *la/lo psichiatra* 'psihiatrinja, psihiater' v italijanščini pojavljajo še zloženske tipa *la donna medico*, *il medico donna* dob. 'ženska zdravnik' oz. 'zdravnik ženska' (prim. Vidovič Muha 1997; Doleschal 2015: 345–349; Marcato-Thüne 2002: 192–194). Pri poklicih, v katerih so se ženske uveljavile v zadnjem stoletju (družbenozgodovinske razmere), so ženska imena tvorjena iz moških (feminativi; Vidovič Muha 1997: 74; Serianni 1991: 118). V zvezi s poklici naj še omenim slovensko *Standardno klasifikacijo poklicev SURS* (2008, prvič 1997) z vzporednimi imeni, ki jih italijanska *La classificazione delle professioni* (2013) nima, kljub dolgoletnim prizadevanjem (prim. delo Alme Sabatini v 80. letih) in (delnim) konkretnim predlogom (npr. Robustelli 2012).

3.2 O leksikalnem in referenčnem spolu imen za izbrane javne funkcije v 4.2.

4 Referenčni spol

Referenčni spol kaže, na koga se – z vidika spola – v opredeljenem kontekstu osebno občno ime ali zaimek nanaša, pri čemer lahko krši oznako slovničnega, leksikalnega ali socialnega spola (Hellinger-Bussmann 2001: 8; Motschenbacher 2010: 67). Po Doleschal (2015: 340) je referenčni spol lahko moški, ženski, mešan ali nedoločen (ko je neznan ali nepomemben; prim. 3.1).

4.1 Pri vzporednih osebnih občnih imenih v italijanščini in slovenščini se slovnični in leksikalni spol načeloma ujemata z referenčnim, a imajo slovnično in leksikalno (vsaj primarno, glej op. 4) m. osebna imena večji referenčni potencial – lahko se nanašajo na moško, spolno mešano ali nedoločeno odnosnico (npr. sln. *Če študent ne zaključí*

⁴ Leksikalno sta npr. *profesor*, *il professore* primarno m. spola, tako da zaradi nekomplementarnosti prihaja do napetostnega razmerja z referenčnim spolom (ni le m.). Drugačno je razmerje, če leksikalni spol obravnavamo kot ves pomenski (kategorialni) potencial (prim. komentarje v Sabatini-Coletti 2011, da se lahko slovnično m. ime nanaša tudi na žensko), ki se udejanja kot referenčni spol – v tem primeru sta leksikalni in referenčni spol podobno nekomplementarna v odnosu do slovničnega spola.

študija [...]; it. *Se lo studente intende laurearsi* [...] 'če študent namerava diplomirati') in na ženske, ko npr. *profesor, il professore* poimenujeta osebo ž. spola (tipa [...] *je bila profesor zgodovine glasbe*).⁵ Obratni primeri, ko se ž. ime nanaša na moške (ali jih vključuje), so redki, npr. *medicinska sestra, l'ostetrica 'babcica' (il Sud Sudan può contare su 20 nuove ostetriche, 12 donne e 8 uomini*[...] 'Južni Sudan lahko računa na 20 novih babcic, 12 žensk in 8 moških'), pri čemer oba primera opozarjata na vprašanje socialnega spola (glej 5). Nezaznamovana splošna (generična) oblika v obeh jezikih je načeloma moška (prim. Doleschal 2015: 340–345; Marcato-Thüne 2002: 201–202). Leksikalnospolno nedoločena imena tipa ž. *oseba, priča, stranka*, m. *individuum*, sr. *bitje*, ž. *la celebrità, la persona*, m. *l'individuo* imajo referenčno najširši potencial.

Kot že rečeno, lahko med spolnimi kategorijami prihaja do kompleksnih napetostnih razmerij, ki se kažejo tudi pri ujemanju – sln. *dekle* je slovnično sr., leksikalno in referenčno pa ž. spola: *tisto dekle je bila še deklica (Metka je revno dekle, ki je izgubila mater)* proti *dekle me je vprašalo* (ujemanje z leksikalnim/referenčnim oz. slovničnim spolom; prim. Toporišič 2003: 26); N. Logar (2009: 51–52) opozarja na ujemanje napake pri *priči*, ki je slovnično ž., leksikalno nedoločena, referenčno pa m. spola (o podobnem še Toporišič 2003: 224–225): *priča se je zavedal* proti *priča je povedala* (še *priča Janez Novak je povedal – povedala*; ujemanje z referenčnim oz. slovničnim spolom). Prim. it. *il soprano*, ki je slovnično m. spola, leksikalno in referenčno pa ž.: *il soprano è morta* 'sopran je umrla' proti *il soprano è innamorato* 'sopran je zaljubljen' (ujemanje z leksikalnim/referenčnim oz. slovničnim spolom; prim. Serianni 1991: 122); drugače je z npr. *l'avvocato* 'odvetnik', *il notaio* 'notar', ki sta slovnično in leksikalno m. spola, referenčno ž. spola (priimki so opuščeni): *a difendere l'imputato è stato l'avvocato Maria* 'obtoženca je branil odvetnik Maria', *il notaio Maria* [...] *è stato cancellato* 'notar Maria je bil izbrisan' (ujemanje s slovničnim spolom) proti *a firmare il ricorso* [...] *è stata l'avvocato Maria* 'pritožbo je podpisala odvetnik Maria', *il notaio Maria* [...] *si è diplomata* 'notar Maria je maturirala' (ujemanje z referenčnim spolom).⁶

4.2 Pregledna korpusna raziskava⁷ v časopisnem delu korpusa Kres je pokazala, da so slovenska slovnično ž. imena za izbrane javne funkcije leksikalno in referenčno ženska, medtem ko so slovnično m. imena leksikalno moška, referenčno pa moška ali splošna (tj. nedoločena ali mešana), prim. tabela 1.

⁵ Samostalnik izgublja vlogo izražanja spola (kot slovarske kategorialne lastnosti) v vlogi povedka (Vidovič Muha 1997: 77); Doleschal (2015: 344) za slovenščino opozarja, da raba m. osebnih imen za ž. odnosnice v povedku (tipa *Predsednik mladinske organizacije je postala Meta Držaj*) ni več vsesplošna. Za redkejšo obratno stanje npr. *Albert je bil gospodinja*.

⁶ Po Sabatini-Coletti 2011 se *l'avvocato* in *il notaio* lahko nanašata tudi na ženske, kar bi lahko razumeli kot pomensko (leksikalnospolno) izhodišče referenčnega spola.

⁷ S pomočjo jezika CQL sem v časopisnem delu korpusa Kres poiskal vse zadetke za posamezne leme v vseh treh številih (predsednica v ed.: [lemma="predsednica" & tag="Soze."]) in za vsako število pregledal naključni vzorec 100 zadetkov (ponekod je bilo zadetkov manj); vsakemu sem na podlagi sobesedila določil leksikalni oz. referenčni spol (nejasne primere sem označil kot spolno splošne).

Tabela 1: Referenčni spol občnih imen za izbrane javne funkcije v slovenščini

	Referenčni spol				
	ženski	moški	moški/ ženski	neustrezno	vzorec/vsi zadetki
<i>predsednica</i>	123 (100 %)				123/1.348
<i>ministrica</i>	135 (100 %)				135/678
<i>senatorka</i>	53 (100 %)				53/53
<i>županja</i>	121 (100 %)				121/465
<i>sodnica</i>	124 (100 %)				124/462
<i>poslanka</i>	182 (100 %)				182/324
<i>veleposlanica</i>	65 (98 %)			1	66/66
<i>svetnica</i>	157 (100 %)				157/251
<i>predsednik</i>		227 (76 %)	73 (24 %)		300/14.535
<i>minister</i>		163 (62 %)	102 (38 %)		265/6.971
<i>senator</i>		98 (62 %)	52 (33 %)	8	158/177
<i>župan</i>		143 (63 %)	84 (37 %)		227/5.590
<i>sodnik</i>		187 (62 %)	112 (37 %)	1	300/3.202
<i>poslanec</i>		129 (53 %)	113 (47 %)		242/3.435
<i>veleposlanik</i>		109 (53 %)	96 (47 %)		205/524
<i>svetnik</i>		114 (49 %)	116 (50 %)	2	232/2.382

Glede na podobno analizo tiskovinskega dela korpusa CORIS⁸ so italijanska slovnico in leksikalno m. imena (glej op. 4) lahko referenčno tudi ž. spola, prim. tabelo 2. Nekoliko odstopajo *il sindaco*, *il senatore*, *il presidente* (brez ž. odnosnice) in *l'ambasciatore* (največ 2 ž. odnosnici),⁹ čeprav aktualnih zgledov ne manjka, npr. *il sindaco Virginia Raggi*, *il senatore Francesca Alderisi*, *il presidente Casellati* (predsednica it. senata) in *l'ambasciatore Barbara Bregato*.

⁸ Prim. analizo 100 zadetkov, do katerih sem prišel s preprostim iskanjem tipa „presidente“ oz. „la“ „presidente“ (iskalno možnost s členom sem uporabil pri homonimnih oblikah *giudice – giudici* in *presidente – presidenti*).

⁹ Med zadetki (uvrščeni so k m. imenom) sta tudi zloženci *la prima donna ambasciatore americano* 'prva ženska ameriški veleposlanik' in *la prima donna deputato* 'prva ženska poslanec'.

Tabela 2: Referenčni spol občnih imen za izbrane javne funkcije v italijanščini

	Referenčni spol				
	ženski	moški	moški/ ženski	neustrezno	vzorec/vsi zadetki
<i>(la) presidente</i> <i>presidentessa</i>	100 (100 %) 37 (100 %)				100/133 37/37
<i>ministra</i>	55 (95 %)			3	58/58
<i>senatrice</i>	69 (100 %)				69/69
<i>sindaca</i> <i>sindachessa</i>	9 (90 %) 1 (100 %)			1	10/10 1/1
<i>magistrata</i>	7 (100 %)				7/7
<i>(la) giudice</i> <i>giudicessa</i>	1 (100 %) 1 (100 %)				1/1 1/1
<i>deputata</i> <i>deputatessa</i>	93 (79 %) 1 (100 %)			24	117/117 1/1
<i>ambasciatrice</i>	51 (96 %)			2	53/53
<i>assessora</i>	5 (100 %)				5/5
<i>(il) presidente</i>		153 (76,5 %)	47 (23,5 %)		200/8.183
<i>ministro</i>	7 (3,5 %)	98 (49 %)	95 (47,5 %)		200/14.846
<i>senatore</i>		98 (49 %)	102 (51 %)		200/2.022
<i>sindaco</i>		99 (49,5 %)	101 (50,5 %)		200/8.502
<i>magistrato</i>	4 (2 %)	68 (34 %)	128 (64 %)		200/4.622
<i>(il) giudice</i>	7 (3,5 %)	64 (32 %)	129 (64,5 %)		200/1.587
<i>deputato</i>	9 (4,5 %)	88 (44 %)	100 (50 %)	3	200/2.521
<i>ambasciatore</i>	1 (0,5 %)	132 (66 %)	67 (33,5 %)		200/1.035
<i>assessore</i>	11 (5,5 %)	103 (51,5 %)	86 (43 %)		200/3.315

Slovenska imena za izbrane funkcije kažejo torej na nekomplementarnost med spolnimi kategorijami, kar se zrcali tudi pri ujemanju – slovnično in leksikalno ž. in m. imena sprožajo ujemanje po slovničnem in leksikalnem spolu, ne glede na referenčni spol: npr. *kmetijska ministrica* [...] je *obljubila vso pomoč države* (slovnično, leksikalno in referenčno ž.) proti *nedavno je minister za zdravje* [...] *sporočil* (slovnično, leksikalno in referenčno m.), *sodelovala pa sta tudi dva ministra iz slovenske vlade* (minister in ministrica – slovnično in leksikalno m., referenčno mešan spol), *kako bo vsak posamezni sodnik glasoval* (sodnik ali sodnica – slovnično in leksikalno m., referenčno nedoločen spol).¹⁰

Tovrstna nekomplementarnost obstaja tudi v italijanščini, npr. *l'ex ministra del Turismo* [...] è *torната* 'bivša ministrica za turizem se je vrnila' (slovnično, leksikalno in referenčno ž.) proti *prudente era stato il ministro del Tesoro* ' previden je bil finančni minister' (slovnično, leksikalno in referenčno m.), *i due ministri si sono invece limitati a esprimere* [...] 'oba ministra sta le izrazila' (minister in ministrica – slovnično in leksikalno m., referenčno mešan spol), *chiedono che il primo ministro sia eletto* 'zahtevajo, da je premier izvoljen' (premier ali premierka – slovnično in leksikalno m., referenčno nedoločen spol). Dodatne ujemalne možnosti pa se pojavijo, ko imajo slovnično in leksikalno m. imena odnosnico ž. spola (ujemanje izven neposredne občnoimenske zveze, ki vključuje člen):¹¹ *il ministro /Stefania/ Giannini è salito su un aeromobile* 'minister Giannini se je vkrcal na letalo', *il ministro /Elisabetta Trenta/ è apparso visibilmente commosso* 'minister je bil vidno ganjen', *il ministro /Elisabetta/ Trenta è stato invitato* 'minister Trenta je bil povabljen' (ujemanje s slovničnim spolom) proti *oggi il Ministro della Difesa Elisabetta Trenta si è recata* [...] 'danes je minister za obrambo Elisabetta Trenta obiskala', *il ministro della salute /Giulia Grillo/ è diventata mamma* 'minister za zdravje je postala mama' (ujemanje z referenčnim spolom). Prim. še *il nuovo sindaco Virginia Raggi* 'novi župan Virginia Raggi' (ujemanje s slovničnim spolom) in *la nuova sindaco Virginia Raggi* 'nova župan Virginia Raggi' (ujemanje z referenčnim spolom; sindaco načeloma slovnično ni ž. spola); *Corinne Boggs è la prima donna ambasciatore americano* 'Corinne Boggs je prva ženska ameriški veleposlanik' (*la prima* 'prva' se ujemata z ž. *donna*, *americano* 'ameriški' z m. *ambasciatore*).

5 Socialni spol

Socialni spol se lahko opredeli kot konotacijska vrednost osebnega imena, ki kaže na žensko ali moško interpretacijo (Doleschal 2015: 340); zakoreninjeni socialni stereotipi vežejo družbene vloge na moške ali ženske oz. vzpostavljajo bolj verjetno splošno interpretacijo, prim. *varuška* in *policist* (prim. Hellinger-Bussmann 2001: 10; Motschenbacher 2010: 64–65). Socialni spol se lahko kaže tudi kot ujemalno relevanten, prim. izbiro angl. zaimka *her* v povedi *A nurse should always take care of her patients*

¹⁰ Zaradi omejitev obravnave puščam ob strani problematiko ujemanja z obojespolnim zloženim jedrom.

¹¹ Ker korpusni zadetki večinoma niso ustrezni za analizo ujemanja (brez pridevnikov, ujemalnih deležnikov; pristavčni, povedkovodoločilni položaj), sem opravil dodatno preverbo v iskalniku Google, prim. iskanje tipa »sindaco /Virginia/ Raggi«.

'medicinska sestra mora vedno skrbeti za svoje /dob. njene/ paciente' (Motschenbacher 2010: 67–68).

5.1 Socialni spol stereotipno zrcali družbenozgodovinske okoliščine, ki se sicer spreminjajo in variirajo med različnimi družbeno-kulturnimi konteksti. Zgodovinsko nanj opozarja odsotnost imen nekega slovničnega spola oz. njihova drugotnost (prim. maskulinative in feminine), kar lahko kaže na spremembo družbenih razmer ali občutljivost (vsaj dela) družbe za spolnoobčutljiva jezikovna vprašanja (prim. tvorbo spolno vzporednih imen); prisotnost spolov na posameznih področjih (poklici, položaji) pa povezuje socialni spol z aktualnimi družbenimi razmerami.

V zvezi s slovenščino Doleschal (2015: 340) navaja samostalnik *top-model*, ki naj bi v nespecifičnih kontekstih veljal za ženskega, obenem pa opozarja na odsotnost študij o socialnem spolu kot jezikoslovni kategoriji; v slovenščini naj bi socialni spol praviloma sovpadal s slovničnim. Če pa socialni spol ocenjujem glede na poklic ali položaj (prim. slovnično obojespolno možnost tipa *profesor/profesorica*), je v slovenskem kontekstu – na podlagi zgornje opredelitve – moje pričakovanje, da sta npr. *orodjar/orodjarka* in *betoner/ betonerka* verjetno m., *babica/babičar* in *šivilja/šiviljec* pa ž. socialnega spola (v korpusu Kres za *orodjarko, betonerko* in *šiviljca* ni zadetkov, za *babičarja* so 3 zadetki; Bajec idr. 1998 *orodjarke, betonerke, šiviljca* in *babičarja* ne navaja); sinhrono je najbrž manj diferenciran socialni spol *zdravnika/zdravnice* in *študenta/šudentke*.

Enako je najbrž v italijanskem okolju z *barbiere/barbiera* 'brivec/brivka', *scalpellino/ scalpellina* 'kamnosek/kamnosekinja' (m. socialni spol), *ostetrica/ostetrico* 'babica/babičar' in *maestra/maestro d'asilo* 'vzgojiteljica/vzgojitelj v vrtcu' (ž. socialni spol; v korpusu CORIS za *scalpellina* ni zadetkov, za *barbiera* in *maestro d'asilo* je po 1 zadetek, za *ostetrico* 'porodničar' pa je ustreznih 44 zgledov; Sabatini-Coletti 2011 ne navaja *maestro d'asilo, ostetrico* pa pomeni 'porodničar'; prim. še *La classificazione*, ki od zadnjih štirih imen navaja le *ostetrico ginecologo* 'porodničar-ginekolog').

5.2 Kot socialni spol osebnih imen za izbrane javne funkcije (dejansko gre za socialni spol javnih funkcij) v slovenščini in italijanščini – zgodovinsko in sinhrono – prevladuje moški.

Na Slovenskem je bila splošna volilna pravica uzakonjena l. 1942 (enakost med spoloma je zajamčila ustava FLRJ l. 1946), ko je bila izvoljena tudi prva poslanka; l. 1945 je bila imenovana prva ministrica (Vida Tomšič), prva predsednica vlade pa je l. 2013 postala Alenka Bratušek (v SFRJ prim. predsednico Izvršnega sveta Milko Planinc l. 1982); Slovenke so lahko postale sodnice šele po 2. sv. vojni (Selišnik 2007: 585; Mladenec 2007: 14; Mohorič 2017: 69). L. 2018 je delež slovenskih poslank 27,7 % (od 90), ministric 23,5 % (od 17), županj 10,4 % (od 212), občinskih svetnic 33,4 % (od 3.334), veleposlanic 37,8 % (od 37), medtem ko je delež vseh sodnic 78,9 % (od 888; najvišji je na delovnih in socialnih sodiščih, najnižji na vrhovnem

sodišču – 83,7 % oz. 40,6 %).¹² Z vidika zastopanosti žensk – sinhrono – le sodniški poklic kaže na prevladujoč ž. socialni spol (prim. Humer-Panić 2015: 27). Na tem mestu naj še omenim, da so ženska osebna imena v časopisnem delu korpusa Kres besedilno redkeje zastopana od moških (3.647 proti 36.816).

V Italiji so ženske dobile volilno pravico l. 1945; leto zatem so bile izvoljene prve italijanske županje, l. 1948 prve poslanke in senatorke, prve sodnice pa je Italija dobila šele l. 1965. Prva italijanska ministrica je postala Tina Anselmi l. 1976, medtem ko predsednice ali premierke Italija ni imela (prva predsednica poslanske zbornice je l. 1979 postala Nilde Iotti, prva predsednica senata pa je od l. 2018 Maria Elisabetta Alberti Casellatti). L. 2018 je v Italiji 35,7 % poslank (od 630), 34,5 % senatork (od 320), 27 % ministric (od 18), 14 % županj (od 7.954) in 32,5 % deželnih svetnic (od 169); l. 2016 je najvišja italijanska diplomatska položaja (*ambasciatore* 'veleposlanik', *ministro plenipotenziario* 'pooblaščen minister') zasedalo le 7,9 % žensk (od 215). Tudi v Italiji v sodniškem poklicu prevladujejo ženske – l. 2017 jih je bilo 52 % (od 9.408); število sodnic je prvič preseгло število sodnikov l. 2015.¹³ Tudi v tiskovinskem delu italijanskega korpusa CORIS so ženska osebna občna imena daleč manj pogosta od moških, prim. razmerje 493 proti 46.633.

6 Sklep

Jezikoslovne spolne kategorije v slovenščini in italijanščini – sploh v zvezi z osebniimi občnimi imeni za izbrane javne funkcije – kažejo na izjemno zanimivo dinamiko.

Pri analiziranih funkcijah – tj. če skupaj obravnavam slovničnospolno vzporedna imena za izbrane javne funkcije – prevladuje moški socialni spol, v obeh jezikih (v primeru osebnih imen) sicer načeloma prekriven s slovničnim; ženske so se na teh položajih pojavile pozno (sredi 20. stol.), kar se odraža v drugotnosti ženskih imen v primerjavi z moškimi, poleg tega pa še danes na njih – izjema je sodniški poklic tako v Sloveniji kot v Italiji – prevladujejo moški; ženska imena so v primerjavi z moškimi besedilno redkeje zastopana. Slovnično in leksikalno oba jezika poznata vzporedna osebna občna imena obeh spolov, a so moška imena referenčno širša, kar je verjetno posledica socialnega spola – v slovenščini se lahko namreč nanašajo na moške, moške in ženske, moške ali ženske odnosnice (ženska imena imajo le ženske odnosnice), v italijanščini pa tudi zgolj na ženske. Zaradi tega prihaja do napetostnih razmerij med slovničnim in leksikalnim spolom na eni ter referenčnim spolom na drugi strani. V obeh jezikih se neskladje zrcali tudi v ujetanju, ki kaže na dominantno vlogo slovničnega in z njim prekrivnega leksikalnega spola, čeprav lahko prevlada tudi referenčni, sploh v primeru spolno neujemalnih (izključujočih) kategorij – pri imenih za izbrane javne funkcije do tega prihaja v italijanščini (slovnično in leksikalno moška, referencialno ženska imena).

¹² Prim. <https://www.dz-rs.si>, <https://volitve.gov.si/lv2018>, <http://www.mp.gov.si>.

¹³ Prim. <https://www.openpolis.it>, <https://www.truenumbers.it/quote-rosa-ambasciatore>, <https://www.csm.it>.

Pričujoča analiza jezikoslovnih spolnih kategorij odstira le drobec spolne jezikoslovne problematike, ob tem opozarja – kljub problemski omejenosti – na kompleksno razmerje med jezikom in družbenimi (spolnimi) razmerji, tudi v prostorsko-časovni dimenziji, in odpira nešteto vprašanj – od sociolingvističnih do jezikovnosistemskih, od normativno-kodifikacijskih do opisnojezikoslovnih (če se omejim zgolj na jezikoslovna).

VIRI IN LITERATURA

- Anton BAJEC idr. (ur.), 1998: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- Greville CORBETT, 1991: *Gender*. Cambridge: CUP.
- Corpus CORIS*. Na spletu.
- Ursula DOLESCHAL, 2015: Gender in Slovenian. *Gender Across Languages IV*. Ur. M. Hellinger, H. Motschenbacher. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 335–68.
- Anna GUDMUNDSON, 2010: *L'acquisizione del genere grammaticale in italiano L2*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Marlis HELLINGER in Hadumond BUSSMANN, 2001: Gender Across languages. The linguistic representation of women and men. *Gender Across Languages I*. Ur. M. Hellinger, H. Bussmann. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1–25.
- Živa HUMER, Saša PANIČ, 2015: *Politika enakosti spolov v Sloveniji*. Bruselj: EU.
- Simona KRANJC, Martina OŽBOT, 2013: Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini. *Družbena funkcijskost jezika*. Ur. A. Žele. Ljubljana: FF (Obdobja, 32). 233–9.
- Korpus Kres*. Na spletu.
- La classificazione delle professioni 2013*. Roma: ISTAT.
- Nataša LOGAR, 2009: *Kotički pravnega jezika*. Ljubljana: GV Založba.
- Silvia LURAGHI, 2011: The origin of the Proto-Indo-European gender system: Typological considerations. *Folia Linguistica* 45/2. 435–64.
- Carla MARCATO, 2016: Gerghi. Lingua e giovani. Lingua e genere. *Manuale di linguistica italiana*. Ur. S. Lubello. Berlin/Boston: De Gruyter. 351–70.
- Gianna MARCATO, Eva-Maria THÜNE, 2002: Gender and female visibility in Italian. *Gender Across Languages II*. Ur. M. Hellinger, H. Bussmann. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 187–217.
- Dunja MLADENIČ, 2007: *Biti ali ne biti ženska v znanosti*. Ljubljana: IJS.
- Katarina MOHORIČ, 2017: *Vpliv spreminjanja ženske vloge v družbi na razvoje predšolske vzgoje na Slovenskem: Magistrsko delo*. Ljubljana: PeF.
- Giovanni B. MORETTI, 2006: *L'italiano come prima o seconda lingua nelle sue varietà scritte e parlate*. Perugia: Guerra.
- Heiko MOTSCHENBACHER, 2010: *Language, Gender and Sexuality: Poststructuralist perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cecilia ROBUSTELLI, 2012: *Linee guida per l'uso del genere nel linguaggio amministrativo*. Firenze: Accademia della Crusca, Comune di Firenze.

- Francesco SABATINI, Vittorio COLETTI, 2011: *Dizionario della Lingua Italiana*. Milano: RCS Libri.
- Irena SELIŠNIK, 2007: Časovni trak. *Pozabljena polovica*. Ur. A. Šelih (predsednica) idr. Ljubljana: Tuma, SAZU. 583–86.
- Luca SERIANNI, 1991: *Grammatica italiana: Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.
- Standardna klasifikacija poklicev* 2008. Ljubljana: SURS.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- Jože TOPORIŠIČ, 2003: *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Jože TOPORIŠIČ, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. 33. *SSJLK*. Ur. A. Derganc. Ljubljana: FF. 69–79.

SUMMARY

The contrastive study of linguistic gender categories in Slovene and Italian, with special emphasis on personal nouns denoting select public offices such as Slovene *minister*, *ministra* 'minister-male', 'minister-female', *župan*, *županja* 'mayor-male', 'mayor-female' and the synonymous Italian *il ministro*, *la ministra*, *il sindaco*, *la sindaca* (*sindachessa*) has touched only a small fraction of linguistic gender issues. Nonetheless it has revealed—even within a limited domain—a complex relationship between language and gender relations.

The social gender of the names for public offices is predominantly masculine (although in principle social gender should correspond to the grammatical one)—women could occupy these offices only since the 1940s, which is reflected in the secondary character of feminine personal nouns denoting them. Their holders are still mostly males (Slovene *sodnica*, Italian *la magistrata*, *la giudice* 'judge-female' being the exception both in Slovenia and in Italy); compared to masculine personal nouns, the use of parallel feminine nouns in Slovene and Italian journalistic texts (Kres and CORIS journalistic subcorpora) is rare. Grammatically and lexically both languages have parallel gendered personal nouns such as Slovene *poslanec*, *poslanka* and Italian *il deputato*, *la deputata* 'member of the parliament (masculine, feminine)', but grammatically and lexically masculine nouns have a wider referential potential (probably as a consequence of social gender)—in Slovene they can refer to male, male and female, and male or female; in Italian, also to exclusively female referents—e.g., *il sindaco Virginia Raggi* 'mayor-masculine Virginia Raggi', while grammatically and lexically feminine nouns have only female referents in both languages. Subsequently, a complex relationship exists between grammatical and lexical genders on one side and referential gender on the other. In both languages, this gender complexity is mirrored in agreement, controlled predominantly by grammatical (and the corresponding lexical) gender, although referential gender can prevail as well, above all in the case of gender exclusive categories, such as grammatically/lexically masculine and referentially feminine personal nouns in Italian—e.g., *il ministro Trenta è stato invitato* 'the minister-masculine Trenta (female referent) was invited (masculine agreement)' vs. *il Ministro della Difesa Elisabetta Trenta si è recata* [...] 'the minister-masculine of defence Elisabetta Trenta (female referent) visited (feminine agreement)'.